

הרב מאיר ברקוביץ

ע"א מעידה שהיא פרועה

ע"א המעיד ששטר נפרע תוך זמנו

איתא בשו"ע חו"מ פד, ה :

עד אחד מעיד בשטר שהוא פרוע, לא יפרע אלא בשבועה. במה דברים אמורים, כשעבר זמנו. אבל אם הוא תוך זמנו, נפרע שלא בשבועה, אלא אם כן טען הלוח: ישבע לי. עד אחד מעיד על שטר שהוא פרוע, ומת המלוה עד שלא נשבע, אין יורשיו גובין אותו; והוא הדין לפוגם שטרו, ומת עד שלא נשבע.

והקשה קצוה"ח (שם ד), דקיי"ל כל מקום ששנים מחייבין אותו ממון אחד מחייבו שבועה (כתובות פח, ב; שבועות מא, א), ופשוט ששנים נאמנים להעיד על שטר תוך זמנו דפרוע הוא, מעתה צ"ב אמאי אחד אינו מחייבו שבועה?

ואכן הטור הביא בשם רב האי גאון, שע"א המעיד שהשטר פרוע, מחייב את התובע להישבע ע"מ ליטול, אף שמעיד שהפרעון היה תוך הזמן.

קצוה"ח מיישב, דהואיל ושבועה זו אינה מדינא, וכדמוכח בסוגיית הגמ' (כתובות פח) מתרי טעמי – מדאורייתא כל הנשבעים – נשבעים ואינם משלמין ועוד דאין נשבעין על קרקעות, וכל טעם שבועה זו – שהוא מדבריהם – כדי להפיס דעתו וכמפורש שם בגמ', הקילו ולא חייבו, בכגון זה, שהעד מעיד נגד חזקה (דאאפת"ז). וכיו"ב מצאנו בהגהות מיימוני (פ"א מהל שבועות), דלשבועה זו לא בעי נקיטת חפץ, כיון דאינו אלא להפיס דעתו של בעל.

והנה, לשון קצוה"ח הוא דהואיל וזו שבועה דרבנן, אם כן במעיד על פרעון תו"ז 'הקילו'. ונראה לבאר דבשבועה זו לא שייך כלל לומר 'כל מקום ששנים מחייבים שבועה אחד מחייב ממון' ולא מצד קולא בלבד, וכדלהלן.

הרמב"ן ב"ב לד, א בסוגיית נסכא דרבי אבא כתב וז"ל :

ויש שפירשו טעם הדבר מפני שהתורה האמינה עד אחד עד שישבע הלה להכחישו וכל זמן שלא נשבע הרי העד נאמן וכו'.

נמצא כי לדברי הרמב"ן עדות ע"א היא עדות גמורה לחייב ממון כל זמן שהנתבע לא נשבע להכחישו, וי"ל שהגדרה זו עומדת ביסוד דברי חז"ל, שכל מקום ששנים מחייבים אותו ממון אחד מחייבו שבועה, ולכן שפיר י"ל שעד נאמן להעיד על פרעון תו"ז כמו שנים לממון. אבל לע"א המעיד על שטר שהוא פרוע אין נאמנות מדאורייתא כלל ואין לו נאמנות על עיקר הממון אלא לחייב שבועה להפיס דעת מוציא השטר. ולכן אין מקום לכלל דיכל מקום ששנים מחייבים וכו"ו. וי"ל דע"א בכה"ג הוא כע"א באיסורים שאינו נאמן נגד חזקה, ולכן אינו נאמן כאן כנגד חזקה דאפתי"ז.¹

ראיה לדבר, מכך שלחיוב שבועת ע"א אי"צ טענת שתי כסף (שבועות מ,א) וכפסק הרמב"ם (טען ונטען ג,ו):

העיד עליו עד אחד אפילו לא כפר אלא פרוטה הרי זה נשבע שכל מי ששנים מחייבים אותו ממון אחד מחייבו שבועה.

ואילו בנדו"ד, ע"א המעיד ששטר פרוע, נראה שאינו מחייב שבועה אא"כ עדותו היא על שתי כסף. וכך משמע מדברי הרמב"ם שם הלכה ז (שבניגוד לדעת רבותיו נקט) שרק בכפירת שתי מעין יש חיוב שבועת הנוטלין, ומשמע שכולל שבועת ע"א המעיד שהשטר פרוע. מוכח, א"כ, ששבועת הנוטלין דע"א אינה שייכת לכלל שכל מקום ששנים מחייבין אותו ממון אחד מחייבו שבועה וי"ל שזו תקנת שבועה חדשה, להפיס דעת התובע.

טענת התובע – ברי או שמא

דעת הכס"מ, שע"א המעיד שהשטר פרוע מחייב שבועה רק אם הנתבע טוען טענת ברי. הש"ך (פד,ז) חולק וס"ל שגם בטענת שמא מחייב ע"א שבועת הנוטלים.

לאחר הבאת דברי הכס"מ, כתב הש"ך, וז"ל:

ואין דבריו נראין לי, דכיון דקי"ל בטוענו ספק על פי העד צריך שבועה, דכמו ששנים מחייבין ממון אף בשמא הוא הדין באחד לענין שבועה וכמ"ש הרי"ף (שבועות כת,ב מדפי הרי"ף) והמתבר לעיל סוף סימן עה (סעיף כג), א"כ הוא הדין הכא. (והמשיך להוכיח מתשובות הרשב"א).²

¹ ויש להעיר, דמ"מ בעיני עד כשר וקרוב אינו נאמן (תוס' כתובות פה,א ד"ה מרענא).

² בעל הפלאה דייק מלשון המשנה, שהבעל אומר התקבלת כתובתך, משמע שטוען בברי.

והנה, למבואר לעיל, י"ל דבהא פליגי הכס"מ והש"ך. דלדעת הש"ך אף בשבועת ע"א המעיד שהשטר פרוע קיים הגדר, דכל מקום ששנים מחייבין ממון אחד מחייב שבועה (וכפי שכתב הש"ך להדיא), ואף שהכא חיוב השבועה הוא מדרבנן, מסתבר דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. ואילו הכס"מ ס"ל דל"א כלל האי כללא דיכל מקום ביחס לשבועה זו שכל ענינה להפיס דעתו של בעל השטר.

מעתה, לש"ך תשוב ותתעורר קושיית קצוה"ח מדוע העד לא יחייב שבועה תו"ז וכדין כל מקום ששנים מחייבין ממון וכו', וצ"ל שהש"ך יאמר בסתמא כדברי קצוה"ח דהואיל ושבועה זו מדרבנן בכה"ג לא תיקונה.

עוד י"ל בדעת הש"ך, דקצוה"ח בקושייתו הוסיף:

ואע"ג דבאיסורין קי"ל (יו"ד קכז, ג) דאין עד אחד נאמן באתחזק איסורא או היתרא, היינו דוקא באיסורין אבל בממון נגד חזקה נמי מעיד, דהא אפילו מעיד על חפץ שבחזקת חבירו כמה שנים שהוא גזול, מחייבו שבועה, אפילו הוא נגד חזקה דכל מה שיש תחת ידו הרי הוא שלו, ומשום דעד אחד לשבועה הוא כשנים.

ויש להעיר על ראיית קצוה"ח, דמהני ע"א נגד חזקה לחייב שבועה, מהא דמהני ע"א נגד חזקה דמה שתחת יד אדם וכו' אי נימא דחזקה זו היא מדין מוחזק לכן ע"א מחייב שבועה כנגדו אבל נגד חזקה דאאפת"ז, שהיא חזקה מבררת³ ייתכן וע"א אינו מחייב שבועה כנגדה.

והנה, יעויין כתובות פה, א תוד"ה מרענא, שהקשו למאי הלכתא אמר רב פפא דמרעינן ליה (לשטרא אפומה דבת רב חסדא), אי לשבועה אפילו לא מהימן כבי תרי יתחייב שבועה מדתנן עד א' מעידה שהיא פרועה לא תפרע אלא בשבועה, ותרצו שרק עד כשר מחייב שבועה מכוח עדותו והכא בפסולי עדות קאמר מצד קים ליה בגויה.

השואל בשו"ת נו"ב (חו"מ מהדו"ת סי' כב) הקשה, דלכס"מ מיושבת קושיית תוס' שפיר, דנפ"מ אם בע"ד טוען בשמא וליכא לשבועת ע"א בכה"ג. והשיב

³ ועיין חשן אהרן שכתב, שחזקה אאפת"ז לא גרע מעד המסייע, וכשם שעד המסייע פוטר משבועה, כך חזקה זו בכחה לסייע לפטור משבועה. ולכאורה תלוי בגדר עד המסייע אי חשיב כאילו נשבע או שבכה"ג לא נתחייב שבועה (חקירת רע"א ב'כתב וחותם' סי' ג). וכן בגדר חזקה זו אי חשיב כאן סהדי ואכמ"ל.

הנו"ב, שהכס"מ כתב כן בדעת הרמב"ם ואה"נ ייתכן ותוס' לא ס"ל כן, ע"ש.⁴

ויש להעיר, שניתן היה לתרץ קושיית תוס' באופן נוסף, דלרמב"ם ולשו"ע לא משביעין שבועת ע"א כנד השטר בע"א המעיד על פרעון תוך הזמן, ושפיר י"ל דמ"מ מהני הא דמהימנת ליה כבי תרי. וא"כ ממילא נופלת הוכחת השואל לנו"ב.

וי"ל דלמעשה חד מתרי מילי נקט, דאם בשמא צריך שבועה, פירוש הדבר דס"ל דהוי כעין דאורייתא ובגדר כל מקום ששנים מחייבין ממון, וא"כ מחייב שבועה אף בטענת שמא של התובע. ואם ס"ל דבעי טענת ברי, הו"ה נמי דאין להשביע על טענת פרעון תו"ז, והדינים תלויים זב"ז.

להשלמת פרק זה יש לציין לדברי התומים (פד,ז) ועוד, שכתבו שהואיל וכל השבועה היא להפיס דעתו, לא שייך להפיס דעתו א"כ טוען בברי.

מחלוקת רמי בר חמא ורבא

כתובות פז,ב:

עד אחד מעידה שהיא פרועה. סבר רמי בר חמא למימר שבועה דאורייתא דכתיב (דברים יט) לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה ואמר מר כל מקום שהשנים מחייבין אותו ממון אחד מחייבו שבועה אמר רבא שתי תשובות בדבר חדא דכל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין והיא נשבעת ונוטלת ועוד אין נשבעין על כפירת שיעבוד קרקעות אלא אמר רבא מדרבנן כדי להפיס דעתו של בעל.

וצ"ב מה ההו"א של רמי בר חמא (עי' חידושי הריטב"א ועוד)?

עוד צ"ב, דבכתובות, לעיל מיניה, מצינו מחלוקת זו בין רמי בר חמא לרבא ביחס לשבועה דפוגמת כתובתה, והרי"ף הביאה רק ביחס לשבועת ע"א מעידה שהיא פרועה והשמיטה לגבי פוגמת אף דהיא לעיל מיניה, וצ"ב. וכבר הקשה כן הגדו"ת (שער כא ח"ה אות א) על ספר התרומות. וכתב שם, דעל הרי"ף אין לדקדק אמאי לא הביא דברי רמי בר חמא על פוגמת, דהביאה בנוגע לע"א, כי רצה להביא המשך דברי הגמ' דאמר רב פפא אי פיקח הוא

⁴ וע"ע הגהת רע"א בסו"ס פד שמסייע לכס"מ מדברי הרא"ה, אף שהרא"ה ס"ל דע"א בעלמא מחייב שבועה אף בטוענו שמא, ע"ש.

מייתי ליה לידי שבועה דאורייתא וכו', וזה לא שייך בפוגמת, אך לבעל התרומות א"א לתרץ כן, כי הוא לא הביא דברי רב פפא כלל. ועוד קשה, מאי קסבר רמי בר חמא, לאחר שכבר נדחו דבריו פעם אחת על ידי רבא - לאחר שסבר שפוגמת הוי שבועה דאורייתא - ומאי קסבר דהדר אמרה על שבועת ע"א מעידה שהיא פרועה?⁵

הכתב סופר העלה בחידושו (עמ"ס כתובות), שיש קצת ראייה מהגמ' לשיטת הש"ך הנ"ל, שע"א מעידה שהיא פרועה מחייב שבועה אף בטענת שמא. דברי רבא מוסבים על דברי רמי בר חמא, שהדגיש בדבריו שכל מקום ששנים מחייבים ממון אחד מחייב שבועה, נמצא שרבא לא פליג אעיקר זה אלא בא לומר ששבועה זו מדרבנן היא, אבל דיניה ופרטיה כשל תורה הן דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון. ולפי"ז כשם שע"א מחייב שבועה דאורייתא אף בטענת שמא של התובע (לפוסקים כן) כך גם בע"א המעיד שהשטר פרוע.

לפיכך מובן מדוע הרי"ף הביא את דברי רמי בר חמא ולא הסתפק בדברי רבא בלבד, כי מדברי רמי בר חמא נלמד לדברי רבא (ואי"צ טענת ברי), ומובן מדוע הביא המו"מ בין רמי בר חמא לרבא בחלק השני של הסוגיא אודות שבועת ע"א ולא ביחס לפוגמת ודוק'.

דברי הכת"ס מיוסדים, כאמור, על התפיסה, שהאי כללא דכל מקום ששנים מחייבין ממון שייך ביחס לשבועה דידן אליבא דהלכתא וכפי שכתב הש"ך, ולא לרמי בר חמא בלבד.

ובדעת הכס"מ י"ל שהיא גופא מחלוקת רמי בר חמא ורבא. כבר כתב הריטב"א, דמה דאיתא, דסבר רמי בר חמא למימר שבועה דאורייתא, לא דאורייתא ממש אלא דרבנן כעין דאורייתא וי"ל דבהא גופא פליג רבא וס"ל שהשבועה היא מדרבנן ולא כעין דאורייתא אלא רק כדי להפיס דעת.⁶

⁵ ועיי' גדו"ת שם, דרחוק לומר "דרמי בר חמא אמרו בסתם בכולל כל המשנה ומסדר הגמ' מייתי לה למימריה בכל חלוקה וחלוקה מאלו השתים, דודאי אין מקום לזה". אך כבר קדמו הריטב"א בכיו"ב, וז"ל שם: "והא דלקמן דעד אחד כי הדדי אמרינהו רמי בר חמא ופרשינהו רבא אלא דרב אשי סדרינהו כל חדא וחדא בדוכתיה, ויש כיוצא בזה בתלמוד, כן נראה לי". אמנם יש להעיר שרבא הגדיר באופן שונה את סיבת חיוב השבועה בפוגמת ובע"א המעיד שהשטר פרוע.

⁶ ולהעיר מדברי הריטב"א, שכתב שאין מחלוקת בין רמי בר חמא לרבא, אלא דיש שטעו בהבנת דברי רמי בר חמא וסברו שכונתו לדאורייתא ממש ורבא לפרש שאי אפשר לומר שזו שבועה דאורייתא ממש.

ובהמשך הסוגיא אמר רב פפא, דאי פיקח הוא מייתי לה לידי שבועה דאורייתא, וכתב רש"י דנפ"מ דשבועה דאורייתא בעי שם ונק"ח. ייתכן ונפ"מ זו היא רק לרבא אך לרמי בר חמא אף דשבועה זו מדרבנן היא, מ"מ כעין דאורייתא תיקנוה.

ובדעת רב האי גאון, המובא בטור, דס"ל דאף ע"א המעיד על פרעון תו"ז מחייב שבועה, י"ל דיסבור שרבא לא פליג על רמי בר חמא בענין זה ואף בשבועת הנוטלין דידן יש לומר הכלל דכל מקום ששנים מחייבין וכו'.

נפ"מ נוספות

יש להסתפק אם מועיל מיגו לאפטורי משבועה זו, דע"א מעיד על שטר שהוא פרוע. דהנה מיגו לאפטורי משבועה - אף דאמרינן, מ"מ לאפטורי משבועת ע"א ס"ל לר"ן ריש פי' כל הנשבעים דלא מהני, וטעמיה דע"א לממון כשנים לשבועה וכמו שלא מהני מיגו נגד עדים. ומכח ההגדרה הנ"ל בשבועת ע"א המעיד ששטר פרוע י"ל שיועיל מיגו לפטור משבועה זו. אם כי י"ל דהואיל וכל מטרת השבועה להפיס דעתו ייתכן ולא יועיל מיגו, ולאידך גיסא י"ל דכל שיש לו מיגו, מעולם לא תיקנו שבועה.

ועיין קצוה"ח הנ"ל (פד, ד) דעד המסייע פוטר משבועה אך לא משבועת ע"א, דע"א הרי הוא כשנים ולכן לא מועיל ע"א כנגדו. וי"ל שלפי הנ"ל יועיל עד המסייע לפטור משבועת הנוטלים דע"א מעיד שהוא פרוע, ואילו לדעת קצוה"ח, דאף בשבועה זו אמרינן שהרי הוא כשנים, גם משבועה זו דע"א, עד המסייע לא יפטר.

סיכום

לפנינו שתי אפשרויות להבנת גדר תק"ח בשבועת הנוטלים, בע"א מעיד על שטר שהוא פרוע. האם שבועה זו כשבועה דאורייתא דע"א, אלא שכאן חידשו שישבע ויטול, וממילא נימא דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, והבסיס לשבועה יהיה דכל מקום ששנים מחייבין ממון אחד מחייב שבועה, או דנימא דלפנינו תקנה חדשה שיסודה הפסת דעת ולא שייך פה כעין הדאורייתא דע"א.

נפ"מ:

1) לע"א המעיד שהשטר נפרע תו"ז, ונחלקו רב האי גאון והרמב"ם אם העד מחייב שבועה בעדות זו.

ע"א מעידה שהיא פרועה

2) אם לחייב שבועה זו בעי טענת ברי של הנתבע, לסוברים ששבועת ע"א היא אף בטוען התובע שמא.

3) גובה הסכום – שו"פ כדין שבועת ע"א או שתי כסף כדין שבועות הנוטלים.

4) אי מהני מיגו לפטור משבועה זו ואם עד המסייע יפטור משבועה זו, אף לסוברים שעד המסייע אינו פוטר משבועת הנוטלים, שנוצרה מעדות ע"א.